

Саха Республикатын үөрэҕириитин министерствота

Бүлүү улуунун үөрэҕириитин управлениета

Тоҕустаабы тыл, кэрэ эйгэ гимназията

Аабы уруоктарыгар тиэкиһи кытта үлэ

Л.В.Захарова «Мин сатаан аабабын» (1 кылаас),
«Аабарбын таптыбын» (2 кылаас) үөрэх
книгэлэринэн.

Онордулар: начальной кылаас учууталлара

Григорьева А.Н. Егорова Р.Е.,

2018 сыл

Ишинээбитэ:

1. Кириин тыл
2. 1 кылааска ааҕы уруктара
3. 2 кылааска ааҕы уруктара

1 кылаас:

-Суорун Омоллоон «Бөрө куйуурдаабыта»

-Егор Макаров «Күөрэгэй»

-Чабылҕан «Чуппуускалар»

-Софрон Данилов «Хорсун уол»

-Амма Аччыгыйа «Бастакы тоҕо?»

2 кылаас:

Егор Макаров «Эһэ»

Петр Тобуруокап «Мэнигийээн Мэникчээн»

Николай Якутскай «Көтөр-сүүрэр тириитин уларытынар дуо?»

Николай Тарабукин «Кыһын»

Суорун Омоллоон «Тымныы муоһа»

Кирии тыл

Федеральной государственной үөрэх стандардын олоххо киллэри аабы уруогар саналы сыһыаны ирдиир. Бу уруок сүрүн сыала - оҕону сырдыкка, кэскиллээххэ, үйэлээххэ киллэри.

Ол инниттэн оҕоҕо бэрт кыратыттан уус-уран айымньыны тус бэйэтигэр суолталаахтык ылынар кыабын олоҕурдар ньыманан үөрэти эрэйиллэр, сыһа кылаастан кылааска тахсан истэбин аайы айымньыны ылынар дьоҕура диринээн, үрдүк культуралаах ааҕааччы, аяааччы буолан тахсар кэриннэ тийэригэр үлэ барыахтаах.

Маньык ирдэбилгэ сөп түбэһиннэрэн саналы ис хоһоонноох үөрэх кинигэлэрэ баар буоллулар.

Биһиги иккис сылбытын А.П. Колесова «Буукубаарынан», салгыы Л.В.Захарова 1 кылааска «Мин сатаан ааҕабын», 2 кылааска «Ааҕарбын таптыбын» үөрэх кинигэлэринэн үлэлибит.

Бу кыра пособиёҕа аабы уруоктарыгар этиллибит кинигэлэринэн тиэкиһи кытта үлэ көрүннэрэ уруок былааныгар көрдөрүллэр. Тиэкиһи кытта үлэҕэ профессор Н.Н. Светловская технологиятын туһанабыт.

Бу методика атына, сонун тугуй?

Тиэкиһи кытта үлэ 3 этаптаах: ааҕах иннинэ, ааҕа олорон, аахпыт кэннэ.

- 1) Ааҕах иннинэ ааптар аатын, тиэкис аатын, уруһуйу уонна учуутал суруйбут тирэх тылларын көрөн, ааҕан, үөрэнээччи сэрэйии онорор (туох туһунан тиэкис буолуон)
- 2) Сэрэйиитэ хайдаҕын билээри үөрэнээччи тиэкиһи бэйэтэ ааҕар, өйдөөн, бэрэбиэркэлэнэн ааҕар. Ааҕа олорон өйдөөбөт тылларын быһаарсаллар.
- 3) Аахпыт кэннэ ааптар сүрүн санаатын быһаарсыы, суруйааччыны билиһиннэри, уруһуйу, тиэкис аатын хат көрүү, араас соруудахтаах аабы, творческой соруудахтары толоруу.

Бу уруоктарга ааҕах иннинэ айымньы эйгэтигэр киллэри, күлүүс тыллары туһаны, оҕону айарга көбүлүүр, толкуйдатар, болҕомтону эрэйэр, тылы үөрэтиигэ көмөлөөх соруудахтар оҕону элбэхтик аахтараллар, оҕо тиэкиһи ырыта үөрэнэригэр, улаҕалаах толкуйа аһыллан, санаата сааһыланан сыһа ааҕааччы, аяааччы буоларыгар көдүүстээх буолуохтара дии саныыбыт. Уруоктар Бүлүү улууһугар Тоҕустаабы гимназияҕа 1-2 кылаастарга боруобаны аастылар.

Ааптардар.

Аабы уруога 1 кылаас
Тема: Егор Макаров «Күөрэгэй»

Сыала:

- Кэпсээни аабы;
- Ис хоһоонун ырыгы;
- Көтөрдөр тустарынан билиини ханаты;
- Айылжаа тапталы, болжомтолоох сыһыаны иити;

Тэрилэ: Көтөрдөр хартыналара (ырыаһыт көтөрдөр, сизмэх көтөрдөр), «көтөрдөр ырыалара» диск, Егор Макаров кинигэлэрэ.

Уруок хаамыта

1. **Тэрээһин чааһа**
2. **«Күөрэгэй» тексти кытта млэ.**

Аабыах иннинэ.

- Кэпсээммит аата – «Күөрэгэй»

Сэһэргэһии

(чыычаах, сайын эрдэ кэлэр, ырыаһыт чыычаах, уйатын манаан биир сиргэ үөһэттэн ыллаан дьырылатар, дьыры-дьыры-дьыр)

- Өссө ханнык ырыаһыт чыычаабы билэбит? (кэбэ)

Сайын сағаламмытын биллэрэн, кэри тыажа кэбэ этэн чоргуйар, кук-куук

- Бу ырыаһыт көтөрдөр. Отгон сизмэх көтөрдөр диэн истибиккит дуо? (көтөрдөрү уонна да атын кыра кыыллары силлэр).

Холобур? Мохсоҕол, хотой

Биһиги кэпсээммитигэр **кырбый** диэн сизмэх көтөр баар...

- Кэпсээммитигэр кырбый тугу гыммыта буолуой? Таайыабын эрэ.

Күлүүс тыллар

Маннык тыллар көмөлөһүөхтэрэ: күөрэгэй, ырыа бөбөнү, ыллаан, биирдэ, кырбый, тиит, иһилиирдии, атын сиргэ, көтө, күөрэгэй ырыата, сэтэрдэ, музыка буолар.

- Бастаан искэ, онтон улаханлык. – Кэпсээммитин сэрэйн оноруобун

- Биһиги кэпсээммит табыста.

3 Аабар кэмнэ тиэкиһи кытта млэ.

Онтон дьиннээбитэ хайдах эбитий? Ааптар ханнык тыллары туттубутуй? Ааҕан билиэбин эрэ. (Искэ аабы)

4. Аахпыт кэннэ

- Хайа, сэрэиһибит хайдах эбитий?

- Биһиги тылбыт арыый судургу эбит буолбат дуо? Холобур, «Күөрэгэй ырыа бөбөнү ыллаан дьырылатар» диэн этиини суруйааччы хайдах эппитий? (булан аабы, 1 оҕо) Кырбый туһунан этиилэри аабыабын эрэ. (2 этиини булан аабы)

- Кэпсээн бүтэһик этиитин хорунан аабын эрэ. Манна **уйулаатын** диэн тыл быһаарытын тылдытынан аабын.

- Көтөрдөр ырыаларын өйдөөн иһиттэххэ, киһи дууһатын үөрдөр музыка курдук эбит. Эһиги эмиз сайын иһиллээрин эрэ. (дискэттэн истии)

- Күөрэгэй туһунан атын ырыаны, хоһоону билэбит дуо?

- Билигин кэпсээн тылларын болжойуобун.

-саамай уһун тылбыт

- нуучаттан киирбит тыл
- Күөрэгэйи ааптар сөбүлүүр дуо? Ханнык тыллар ону көрдөрөллөр? (барахсан, дьурулатар-дьырылатар)
- Ааптар туһунан. Аата? Егор Макаров. Кинигэлэрин көрдөрүү. Кини айылҕаны, кини көтөрдөрүн, кыылларын олус таптыыр эбит, ол иһин маннык суруйар.
- Оҕолор, бу кэпсээни суруйааччы тоҕо суруйбута буолуой? (айылҕаны таптаатынныр, кыра да дыктини булан көрөр, истэр буоллуннар диэн)

Ааҕы уруога 1 кылаас

Уруок темата: Чаҕылҕан «Чуппуускалар»

Сыала:

- Ис хоһоонун ырытыы.
- Ийэ, аҕа тылын истибэт «куһаҕан» өйдөбүлгэ тийии.
- Толкуйдуур дьобуру сайыннарыы.

1. Тэрээһин чааһа

2. Хоһоону ааҕыах иннинэ тексти кытта үлэ

– Аатыттан биллибит. Чоппууска туһунан. Ойуутун көрөбүт. Кырачаан сап-саһархай чоппууска.

Чоппууска улааттаҕына? (Куурусса эбэтэр бөтүүк)

– «Чуппуускалар» диэн ааптар тылынан? (чоппуускалар)

- Чоппууска туһунан ааптар хоһоонугар тугу этэрэ буолуой? Сэрэйэн билиэбин эрэ.

Күлүүс тыллар: (дуоскаттан бастаан искэ, онтон улаханник ааҕабыт)

Куурусса, элбэх оҕотун, истибэт, мээнэ, элиэ, кытаахтаан, ытаата (8тыл)

- Оҕолор сабаҕалааһын онороллор.

3. Ааҕар кэмнэ тиэкиһи кытта үлэ

- Хоһооммут чахчыга хайдаҕын билээри ааҕабын.

- Искэ ааҕы.

4. Аахпыт кэннэ тиэкиһи кытта үлэ.

- Хоһоон тугунан бүттэ?

- Маннык ис хоһоонноох ханнык айымньыны билэбит? («Хотун хаан остуоруйа»)

- Бу хоһоон хайдах аабыллыан сөбүй?
- Куплетынан аабы. (1-дии оҕо)
- Эрээтинэн аабы(куплетынан)
- Түмүгэ хомолтолоох. Тоҕо оннук буолла? (Ийэлэрин тылын чоппуускалар истибэт этилэр.)
- Ону хоһоон тылынан ким ааҕарый? (2-с куплет)

Тылларга млэ

- Бу хоһоонно саамай уһун тыл? (чуппуускалар)
- Дифтоннаах тыллар бааллар дуо?
- Хоһуласпыт бүтэй дорҕоонноох тыллары ааҕабыт (8)
- Хоһооммут түмүгүн уларытыахха сөп дуо? Хайдах бүтэриэхпит этэй?

Боруобаланыабын.

- Автор аата? (Чабылҕан)

Чабылҕан диэн кини хос аата. Чабылҕан диэн тыл тугу көрдөрөрүй? (Айылҕа көстүүтэ)

Чабылҕан «Хайыһар диэн ырыа-хоһоонун эһиги билэбит.»

Түмүк. Бэйэни сыаналаныы.

Аабы уруога 1кылаас

Тема: Суорун Омоллоон «Бөрө куйуурдаабыта» (остуоруйа)

Сыала: -

- Суорун Омоллоон «куйуурдаабыта» остуоруйаны аабы;
- Ис хоһоонун ырытыыга холонуу;
- Өйгө онорон көрөр дьобуру сайыннарыы.

Уруок тэрилэ: хартыына (бөрө, саһыл)

Уруок хаамыыта:

1. Тэрээһин чааһа

2. Аабыах иннинэ

– Аатын ааҕабыт. Дьиннээхтик бөрө куйуурдуур дуо? (бу остуоруйа)

– Кинигэ ойуутун көрүөбүтүн. Кимнээҕий? (саһыл, бөрө)

Тас көрүгүнэрэ? Дьыл ханнык кэмэй? Остуоруйабыт туох туһунан быһыылаабыт? (бөрө олорор, кутуругун укпут, саһыл үөрбүт курдук, тугу эрэ албыннаабыт быһыылаах)

- Остуоруйабыт аҕыйах тылын аабыабын эрэ.

Күлүүс тыллар: Саһыл, балык, бөрө, былдыан, ыйышпыт, ойбонтон, кутурукпунан, бөрө, ойбонно, олорбут, тонгон – 11 тыл.
Бу тыллары ааған остуоруйаны сэрэиэбин эрэ.

3. *Текси аабы*

Аабы. (искэ аабаллар)

4. *Аахпыт кэннэ*

- Сэрэиибит сөп эбит дуо?

- Туох сыһалаахпытый?

- Бөрө остуоруйага хайдах көстөрүй? (остуоруйаттан бөрө, туһунан этиилэри аабы)

- Оттон саһылы көрдөрөр этиилэр?

- Бөрө, саһыл кэпсэтиилэрин оруолларынан аабы

- Бөрө тоҕо итинник буолла? (инсэтигэр иэдэйбит).

- Полоскага суруллубут этиини аабы. (Бөрө обургу кутуругун ойбонно батары биэрбит уонна балык кэлэрин кэтээн олорбут)

- Хас тыллаах этииний? (11)

- Бастакы тыл?

- Бүтэһик тыл?

- Бу этиини тылларга араарын (хайытан)

- Онтон төттөрү сааһылаан.

- Кинигэни кытта тэннээн

- Маннык нууччалыы остуоруйаны билэбит дуо?

- Остуоруйа салгыта атыннык хайдах буолуон сөбү? Санатыһы.

(бөрө кутуругун быстан баран, куотан иһэн, мэй-гэр тиэстэ биһиллибит саһылы көрсөр. Саһыл мин ордук иэдэйдим диэн сүктэрэн барар, ол иһэн ыллыыр:

Кырбаммыт

Кырбамматабы сүгэр

5. *Түмүк.*

Бу остуоруйага ким иэдэйдэ? Кини тугу билбэтэбий? (наһаа инсэлээх буолар куһаҕан)

Бэйэни сыаналаны.

Тема: Софрон Данилов «Хорсун уол»

Сыала:

- Софрон Данилов «Хорсун уол» кэпсээнин аабы;

- Айымны ис хоһоонун ырытыыга холонуу;

- Хорсун быһыы диэн өйдөбүлгэ иитии бэсидэ.

Уруок хаамыыта:

1. *Тэрээһин чааһа*

2. *Тиэкиһи аабыах иннинэ айымны эйгэтигэр киллэри*

С.25 – Аатын аабыт «Хорсун уол»

Хорсун диэн тыл тугу көрдөрөрүй? (тылдыттан аабыт). Хорсун быһыыны онорбут уол. Тугу онорбута буолуой? Ойууну көрөбүт. (Уол убай, кыыс балыс быһыылаах, кинилэргэ ыт утары тахсыбыт)

- *Күлүүс тыллары аабабыт.*

(Вова, балтыныы, ыт, үрэн, Маайа, сөрүөһүннэ, аһыытын, чугас мас, ытаата, маһы ылан, куттаным, хорсун) -14

- Оҕолор сэрэийи онороллор.

- Кэпсээн көрөллөр.

Билбэт тылларын быһаарсыы.

3 *Тиэкиһи ааҕар кэм*

-Искэ аабыы

4. *Тиэкиһи аахпыт кэнниттэн*

- Кэпсээммит туга сөп түбэстэ?

- Тугу сыыстыбыт?

- Вованы хорсун диэххэ сөп дуо?

- Вовалаах төһө өр ыты кытта кииристилэр? (кинигэттэн булан аабыы)

(«Маайа сарылаабытынан» диэнтэн саҕаланар, бүтүүтэ –«чугуйда»)

- *Салгыытын булан аах:*

- Ону ылаары –

- Ыт күөйэ сылдьан –

- Ити маһы ылыахпыт –

- Кэпсээнгэ саамай уһун тылы бул –сарылаабытынан (14)

- Хорсун быһыыны онорбутун дуо?

- Ким онорбутун билэбин?

5. *Түмүк:* Убай балтыгар үтүө сыһыанын, балтын көмүскээн ыттан куттамматабын биллибит. Бу дьингнээх уол, убай хорсун быһыыта

Тема: Амма Аччыгыһа «Бастакы тоҕо?»

Сыала:

-Саҥа кэпсээни аабыы; кэпсээн тылларыгар үлэ; ис хоһоонун ырытыы; кырдыаҕаска убаастабыл, эбэлэргэ, эһэлэргэ дьиэ иһигэр сыһан туһунан сэрхэгэһии.

Тэрилэ: хартыына, полоскаҕа этии, Амма аччыгыһа «Тоҕус төгүл тоҕо?» -кинигэ

Уруок хаамыыта:

1. *Тэрээһин чааһа*

2. *Аабыах иннинэ тексти кытта үлэ*

- Көстөрүн курдук кэпсээммит аата суох. Бу туох туһунан кэпсээнин билэргэ уруһуй көмөлөһүө (сир астыыр кэм – күһүн, уол уонна эбэтэ быһыылаах, уол тутуура кыра курдук, сааһа – биһиги курдук, эбэтэ икки илиитигэр тутуурдаах)

- Тиэкис «күлүүс» тылларын аабабыт.

(Вая эбэтинин, тимир ыаҕаһы, баанкалары, боробулуоха, толору, былаатынан баайа, эбэтэ, ыарахана бэрт, эн тут, түгнэри, илиибин, быһа кириэ, үтүлүктээх, умнубуппун, кыра баанка, эбэтэ, сынһанна) -24 тыл

- Кэпсээммит хайдах быһыылаабыт? Сэрэйиэбин. – Сэрэйбит кэпсээммит хайдах буолуой, дыгнээбэ. Ааҕан билиг эрэ.

3.Тиэкиһи ааҕар кэм

Билигин олорон искиитигэр ааҕын.

- Сэрэйибит хайдах эбитий?

Туох сыһалаахпыт?

4.Ааҕы кэнниттэн

- Дьоммут төһөнү отонноотулар? Кинигэттэн булан ааҕабыт.

- Туох иһиттэри толордулар? Уруһуйдаан көрдөрүн эрэ.

Аллараа өттүгэр суруйун: тимир ыаҕас, баанка оноойук, баанка (бадьыыр)

- Бу тыллар ис хоһооннорун быһаарсы.

_ Мантан Вая тугу тутта? Эбэтэ тугу биэрээри гыммытай? (тиэкистэн булан ааҕы)

- Кинилэр хайдах кэпсэттилэр? (оруолунан ааҕы: Вая, эбэтэ, ааптар)

- Ваяны хайдах оҕо дии санаатыгыт? (Эбэтин аһыммат, бэйэтин кыра оҕо курдук сананар)

- Отоннорун кыайдылар дуо? (эбэлэрэ сылайда)

- Ол этиини булан ааҕабыт.

- Арай Вая атын оҕо эбитэ буоллар, хайдах эбэтигэр сыһаннаһыа этэй? (өйгө онорон көрүү)

Салгы дьэилэригэр тугу кэпсэппиттэрэ буолуой? С.46

- Дьэбэтигэр кэпсээн салгыты ааҕарын.

5.Түмүк

Ааҕы уроога. 2 кылаас.

Урок тиэмэтэ: Николай Якутскай «Көтөр-сүүрэр тириитин уларытынар дуо?»

Сыала:

- Уус-уран тизкини аабыах иннинэ үөрэнээччини айымныы эйгэтигэр киллэри;
- көтөр-сүүрэр тириитин уларыппатын, түүтүн уларытарын өйдөтүү;
- аабыы араас көрүнүн туһаныы.

Тэрилэ: уруһуйдар, Н.Якутскай портрета, кинигэлэрин быыстапката, күлүүс тыллар, дуоскаҕа суруйааччы аата, тиэмэ

Уруок хаамыыта:

1. Тэрээһин чааһа

2. Аабыах иннинэ тизкини кытта үлэ

Кэпсээн «Көтөр-сүүрэр тириитин уларытынар дуо?»

Оҕону аабыах иннинэ айымныы эйгэтигэр киллэри.

- Оҕолор тизкис аатын ааҕаллар.

У: Тизкис аатыттан туох туһунан кэпсээнэрин таайыахха сөп дуо?

О: Таайыахха сөп.

У: Бу туох туһунан кэпсээн буоларын ситэри билэргэ уруһуй көмөлөһүө. (күһүңнү ойуур, уол ойуурга сылдьан маска тиини көрөр, сааһа биһиги курдук)

У: к Салгыы күлүүс тыллар көмөлөрүнэн тизкис туох туһунан кэпсээнэрин сэрэйиэххэ эрэ.

Күһүн аайы, бултаан аҕалтыыр, сэллэрээк ортотунан, аҕабар, куоска курдук кыыл, солондо курдук кыһыл кыра кыыл, мунаарабын, өгнөрүн уларыталлар.

3. Ааҕа олон тизкини кытта үлэ

-У: Сэрэйбит кэпсээммит дьиннээбэ хайдах буолуой?

- Искитигэр аабын.

- Иккистээн абзаһынан арааран аахтаран, өйдөммөт тыллары быһаарыы.

У: Аҕата бултаан аҕалар эриэн көтөрүн аата?

О: Бочугурас.

У: Оҕо тугу булан көрөөрү сэллэрээк быыстарынан кэрийдэ?

О: Бочугурас оҕолорун.

У: Оџо өссө ойуурга тугу көрдө?

О: Куоска курдук кыылы.

У: Эн санааџар, оџо ханнык кыылы куоскаџа маарыннаппыта буолуой?

О: Бэдэр, киис...

У: Салгыы оџо солондо курдук кыыл маска ыттарын көрбүт. Эһиги санааџытыгар, бу ханнык кыыл буолуон сөбүй?

О: Оџо эмиэ маарынныыр кыыллары ааттаталыыр.

У: Ойуурга сылдьан аџатыгар тугу көрбүтүн кэпсээбитин кэннэ, оџо туохтан мунаарда? Тугу атыныраата?

О: Оџо көтөр-сүүрэр өһнөрө уларыйар буоллаџына, тириилэрэ эмиэ уларыйар дии санаабыт.

У: Эһиги оџо санаатын кытта сөбүлэһэбит дуо?

О: Оџолор бэйэлэрин санааларын этэллэр.

У: Көтөр-сүүрэр өһүн тоџо уларытар эбитий?

Эн санааџар, кэпсээни атыннык ааттыахха сөп дуо?

4. Аахпыт кэннэ тиэкиһи кытта үлэ

У: Автор кимий?

О: Николай Якутскай

У: Билигин Н.Якутскай атын кинигэлэрин кытта билсиэхпит.

У: Ааџан баран биһиги туох санааџа кэлэбит?

О: Оџолор бэйэлэрин санааларын этэллэр.

5. Айар сорудах

1) Булан аах:

- Оџо куоска курдук кыылы көрсүбүтүн туһунан

- Аџата ханнык кыыллары көрбүккүн диэн быһаарда?

- Көтөр-сүүрэр түүтэ эрэ уларыйарын туһунан аџата уолугар хайдах быһаарда?

2) Тылларга үлэ:

- Саамай уһун тыл (курупааскыларым)

3) Салгыытын аах:

- Көтөн тахсыбыта соһумара, эмискэтэ бэрдиттэн... С.8

- Талахтары үрэх үрдүгэр киллэрэн баран,.. с. 9

4. Түмүк

-У: Бу уруктан туох сананы биллибит?

- О: Көтөр-сүүрэр өнгө-түүтэ кыһын уонна сайын тус-туспа буолар эбит.

Аабы уурога. 2 кылаас

Тема: Егор Макаров «Эһэ».

Сыала: 1) Эһэ туһунан үөрэнээччилэр билиилэрин хангатыы;

2) Тиэкис сүрүн санаатын, ис хоһоонун оҕо эйгэтигэр, сүрүннээн кини уйулҕатын, иэйиитин киэлитигэр киллэри;

3) Аабы араас көрүнүн туһаныы.

Тэрилэ: эһэ ойуута, Е. Макаров портрета, дуоскаҕа күлүүс тыллар, кэпсээн аата суруллар.

Урук хаамыыта:

1.Тэрээһин чааһа

2. Аабыах иннинэ тиэкиһи кытта үлэ.

Кэпсээммит аата «Эһэ»

У: -Таабырын: Кыһын кэллэбинэ, кыһалҕата кыччыыр баар үһү (эһэ)

- Ойууну көрөбүт.

У: Эһэ туһунан тугу билэбит?

О: Тугу билэллэрин кэпсииллэр.

Эбии информация

- тас көрүнэ: кылгас түүлээх, кылгас атахтаах, сыты тынырахтаах, кыра төбөлөөх,

- дыктитэ: кыһыны быһа утуйар.

Туһата: этэ, сыата, үөһэ эмп буолар.

- аһылыга: күөх от, отон, эриэхэ, мүөт, балык, кымырдаҕас, аччык буоллаҕына, тайаҕы, табаны бултаһар, киһиэхэ да кутталлаах.

- кэпсээннэргэ: балыксыт, хоһооннорго: оҕолорун сууннарар.

- кыһын арҕах хастар, ытыһын салыыр.

- Билигин күлүүс тыллары ааҕаммыт тиэкиспит эһэ тугу гыммытын туһунан кэпсээнэрин таайыахха эрэ.

Күлүүс тыллар: адьырҕалара, күүстээх, арҕаһын, иһиллиир, 150 хонукка, саас

У: Суруйааччы эһэ тугу гыммытын туһунан кэпсиирэ буолуой?

О: Оҕолор күлүүс тыллары туһунан туох туһунан кэпсээнэрин сабаҕалыылар. ***Ааба олон тиэкиһи кытта үлэ***

Оҕолор эһит сабаҕалааһыннара сөбүн дуу, сыһатын дуу бэрэбиэркэлээри истэригэр ааҕаллар.

- Бу тиэкиһи иккистээн абзацтарынан, өйдөмөт тыллары быһаара-быһаара аахтарыллар.

3. Аахпыт кэннэ тиэкиһи кытта үлэ

Сэһэргэһии _ Кэпсээммит туга сөп түбэстэ? Тугу сыыстыбыт?

О: Санааларын этэллэр.

У: Эһэ кыһынны дьэиэтэ туох диэн эбитий?

О: Арҕах

У: Атын кыыллартан эһэ туох уратылаах эбитий?

Эһэ төһө өр утуйар эбитий?

О: 150 хонук

У: Бу айымньынан суруйааччы биһиэхэ тугу үөрэтэрий?

2. Айар сородахтар

1) Булан аах:

- Эһэ хайдах хаамарын көрдөрөр тыл ханныгый?

-Эһэ хаһан арҕабыттан тахсарый?

2) Салгыытын аах:

- Арҕабын аанын бүөлүүр, ...

- Алтынньыттан ыла, бүтүн кыһыны ...

3) Тылларга үлэ:

- Саамай уһун тылы бул.
- Саамай кылгас этиини бул.

5.Түмүк

Бу уруоктан эһэ туһунан туох санганы биллибит?

О: Санааларын этэллэр.

У: Эһиги санаабытыгар, атын кыыллартан эһэ туох уратылаах эбитий?

Аабы уруога. 2 кылаас.

Тема: Суорун Омоллоон «Тымныы муоһа»

Уруок сыала:

- олоххо баар информацияны туһаныы;
- аабыга интэриэһи үөскэтии;
- Үөрэнээччи айар, толкуйдуур дьоһурун сайыннарыы;
- Оҕо бэйэтин үлэтин ырыта, сыаналана үөрэниитэ.

Тэрилэ: суруйааччы портрета, күлүүс тыллар, Дьыл оҕуһун уруһуйа.

Уруок хаамыыта:

1. Тэрээһинэ

2. Аабыах иннинэ тиэкиһи кытта үлэ

- Кэпсээммит аата: «Тымныы муоһа»

У: - Ханнык дьыл кэмэ ойууланара буолуой?

О: -Кыһын.

У: -Бииһиги Сахабыт сирин кыһына сүрдээх тымныы уонна уһун. Сэтинньи ыйтан ыла будулҕан туманнаах, аан-быдаан тымныылаах күннэр саҕаланан бараллар. Күн көстүбэт кэриэтэ.

У: Билигин кинигэбит ойуутун көрүүххэ. (Кыһынны айылҕа, Улахан баҕайы оҕус, муннуттан буруо курдук тахсыбыт.)

Билигин бу **күлүүс тыллары** көрөбүт.

Үүт тумарык хаар, муоһа тостон түһүөхтээх, Хоту муустаах муора, Дьыл оҕуһа, хайа саҕа

- Оҕолор сэрэһии онгороллор.

3. Ааба олорон тиэкиһи кытта үлэ

У: Кэпсээн ис хоһоонун онорон көрдүбүт. Билигин кинигэни арийан испитигэр ааҕабыт.
Ааҕар кэмнэригэр өйдөммөт тыллары быһаарыллар.

Салгыы ааҕы араас ньымаларын туһаныхха сөп.

4 Аахпыт кэннэ тиэкиһи кытта үлэ

У: Автор кимий?

О: Суорун Омоллоон

У: Барбатах балык миинин курдук, бадыа-бүдүө диэни хайдах өйдүүгүнүй?

О: Санааларын этэллэр.

У: Дьыл оҕуһа хайдах эбитий? Тиэкис тылынан ойуулаан кэпсээ.

О: Тиэкис тылынан ойуулаан кэпсииллэр.

У: Кини муостара хаһан тостоллоруй? Моонньоох баһа хаһан быстарый? Ол аата тугуй?
Оччоҕо туох буоларый? - Дьыл оҕуһун туох хоторуй?

5 Айар үлэ

- 1) Булан аах:
  - Ньюкуус уол эһэтиттэн тугу көрдөстө? с49
  - Дьыл оҕуһа хайдах эбитий? с50
  - Кини муостара хаһан тостоллоруй?
- 2) Салгыы аах:
  - Тыыннаххына,...
  - Силлээтэххинэ,...
- 3) «Саатта! Тоһуннар тоһуннун!» - оҕолор тоҕо бу курдук этилэр.
Бэйэн санаабын суруй.

6. Түмүк

Ааҕы уруога П.Н.Тобуруокап хоһоонноро «Мэнигийээн Мэникчээн»

Уруок сыала: - П.Тобуруокап «Мэнигийээн-Мэникчээн» хоһоонун ис хоһоонун ырытыгы; толкуйдуур дьобуруун сайыннарыы, өйгө онорон көрөр дьобуруу сайыннарыы.

Тэрилэ: П.Н.Тобуруокап портрета, кинигэлэрин быыстапкаата, уруһуйдар.

Уруок хаамыыта:

1. *Тэрээһинэ.*
2. *Ааҕыах иннинэ тиэкиһи кытта үлэ*

- Хоһоон аатын ааһан, ойуутун көрөн баран ыйытыларга эппиэт.

У: Бу хоһоонго туох кэпсэнэрин билиэххэ сөп дуо?

О: Мэник оҕо туһунан

3. *Ааһа оһорон тиэкиһи кытта үлэ*

- Билигин билсиэхтээх оҕобут хайдах оҕо эбитий? Кинигэбитин арыдыбыт уонна испитигэр Мэник Мэнигийээн хоһоону ааһабыт.

- Бу хоһоону ким хайдах интонациялаан ааһыа этэй? Салгыы дорҕоонноохтук ааһыы ытыллар

Хоһоон ис хоһоонунан ыйытыларга эппиэт.

У: Суруйааччы Силиипчээни хоһоонугар тоҕо хоһуйда?

О: Санааларын этэллэр.

У: Эһ Силиипчээни хайдах уол дии санаатын?

4. *Аахпыт кэннэ тиэкиһи кытта үлэ*

У: Суруйааччы аата? Өссө ханнык хоһооннорун билэбит? Санатыһабын эрэ.

Суруйааччы оһолорго баар итэһэни-быһаһаны ойуулуур эбит. Петр Тобуруокап бэйэтэ этэринэн, юморы таптыыр эбит. Кини итинник көрүдүөстээх хоһооннору олус чэпчэкитик итэһэтиилээхтик айар.

Бу күннээһи олоххо биһиги аттыбытыгар баар оһолор сирэйдэрэ арыт мэниктээн, арыт атаахтаан көстөр сирэйдэр, ол иһин Петр Тобуруокап геройдарын бэйэтигэр чугастык ыһынан оҕо доһор-атас оностор.

5. *Айар үлэ*

- *Уруһуй.* Бу хоһоон настырыанньата хайдаһый?

Билигин мин эһиэхэ киһи сирэйин форматын түнэтэлиэм, эһиги кини хоһоонун ааһан баран хайдах сирэйи уруһуйдуо этигитий? (оһолор уруһуйдуулар)

Билигин сынньана таарыйа, Тобуруокап ырыа тылын айааччы буоларын билсиэхпит. Эһиги болһомтоһутугар Ваня Трофимов толоруутугар «Өндөрүүскэ тиэтэйбэт» диэн көрүдүөстээх ырыаны истин.

У: Хайдах киһиний?

О: Уопсай үлэһэ сыылба, сүрэһэ суох, сатамматах салайааччы

- *Тылларга үлэ*

Бу хоһоон геройун араспаанньата?

О: Михайлов

У: Бу хоһоонго саамай үһун тылы бул.

О: Ойуоккалыыр

У: Мэнигийээн-Мэникчээн. Сүһүөххэ араар.

6. *Бэйэни сыаналаны*

Эһиэхэ төгүрүктэр бааллар, онно эһиги хайдах настырыанньалаах бу уруоктан баран эрэгитин бэлиэтээн. (хомойбут, үөрбүт, наһаа үөрбүт)

Ааһы уруога 2 кылаас

Тема: Николай Тарабукин «Кыһын»

Сыала: Хоһоон ис хоһоонун ырытыы;

ааһыга интэриэһи үөскэтии;

үөрэнээччи айар, толкуйдуур дьоһуруун сайыннарыы.

Тэрилэ: суруйааччы кинигэлэрин быыстапкалара, дуоскаһа күлүүс тыллар, кэпсээн аата суруллар.

Уруок хаамыта:

1. Тэрээхин чааһа

2. Хоһоону аабыах иннинэ текси кытта үлэ

Сэһэргэһии

У: Хоһооммут аата «Кыһын». Биһиги хоһоон аатын ааһан туох туһунан суруллубутун сэрэйиэхпитин сөп дуо?

О: Оҕолор эппиэттэрэ

У: Кыһынны айылҕа хартыынаттын хараххытын симэн баран онорон көрүң.

О: Тулабыт барыта хаар, мастар хаарынан бүрүллүбүттэр, таһырдыа тымныы баһайы, дьоннор халын таһастаах сылдьаллар.

3. Ааһар кэмнэ тиэкиһи кытта үлэ.

У: Хоһоону ааһан көрүөххэйин эрэ, биһиги сабаһалааһыммытын кытта сөп түбэхэр дуо?

1) - Кинигэбитин ылан испитигэр ааһабыт.

Ийэ сир хаары таһынна,

Тоннулар күөллэр, өрүстэр.

Сайаһас чэбдик салһыннаах

Кыһынны күннэр үүннүлэр.

Хайыһардар, салааскалар

Халыһыйың сыырдарбар:

Эһиэхэ анаан хаар түһэр,

Эһиэхэ кыһын салаллар.

Сурдурһаччы субуруннаан,

Сыыдамнык сырсы, ханкылар:

Эһиэхэ анаан соруйан

Өрүстэр, күөллэр тоннулар.

Ыраас хаарга, күөлгэ киирэн,

Оҕолор, оонньоон-көрүлээн:

Эһиэхэ анаан бу кэрэ

Кыһынны күннэр үүннүлэр.

2.) Дорһоонноохтук ааһыы

Ааһар кэмнэригэр өйдөммөт тыллары быһаарыы

Ийэ сир хаары таһынна,

Тоннулар күөллэр, өрүстэр.

Сайаһас чэбдик салһыннаах

Кыһынны күннэр үүннүлэр.

У: Ийэ сир хайдах уларыйда?

О: Хаарынан бүрүлүннэ.

Хайыһардар, салааскалар

Халыһыйың сыырдарбар:

Эһиэхэ анаан хаар түһэр,

Эһиэхэ кыһын салаллар.

У: **Халыһыйың** диэн тылы хайдах өйдүүргүн быһаар.

Сурдурһаччы субуруннаан,

Сыыдамнык сырсын, ханкылар:

Эһиэхэ анаан соруйан

Өрүстэр, күөллэр тоннулар.

У: **Сурдурҕаччы** – ол аата быһыттаҕастык суугунаан, «сур-сур» гынар тыас.

Сыыдамнык –түргэнник

Ыраас хаарга, күөлгэ киирэн,

Оҕолор, оонньоон-көрүлээн:

Эһиэхэ анаан бу кэрэ

Кыһынны күннэр үүннүлэр.

У: Суруйааччы хаары, мууһу кимиэхэ, туохха аныырый?

О: Оҕолорго ханкылаан, хайыһардаан оонньоулларыгар.

4. **Аахпыт кэннэ тиэкиһи кытта үлэ.**

1) Автор аата кимий?

- Бу хоһоон настырыанньата хайдаҕый? Хайдах аабыллыан сөбүй?

2) Салгыы аах.

- **Хайыһардар, салааскалар**

Халыһыйыҥ сыырдарбар ...

- **Эһиэхэ анаан бу кэрэ...**

3) Хоһоон саамай кылгас тылын булун

4) Бу хоһоонно туох ойууну оноруохха сөбүй?

Дьибэ млэ Айымныылаах сорудах. Хоһоон тылларын туттан, «Таһырдыа оонньоубут» диэн кэпсээннэ суруй.

Бэйэни сыаналаныы

У: Ким бу уруокка хайдах үлэлээтэ дии саныгытыый?

(Оҕолор бэйэлэрин үлэлэрин сыаналыылар).

У: Бары бииргэ үчүгэйдик үлэлээтигит.